

HELGON OCH BJÖRNAR – OM POSTVÄSENDET I DET ANTIKA ROM

Av Louise Palme

Louise Palme är född 1952 i Stockholm. Efter fil kand började hon i Postmuseum 1981. I Postmuseum har hon bl a arbetat med utställningsverksamhet och registrering av nyförvärv till samlingarna.

Det fanns i Romarriket på 300-talet en förnäma och mycket förmögen dam som hette Melania. Som många andra förnäma damer var hon övertygad kristen och gjorde en pilgrimsfärd till Palestina. Med sig hade hon en massa tjänstefolk, sällskapsdamer och eunucker. På återvägen till Konstantinopel tog hon postvagnar i besittning utan tillåtelse. I staden Tripolis stötte man på postinspektören Messala. Melania hade ju inget tillstånd av kejsaren att visa upp och därför vägrade Messala att hjälpa dem vidare. Men den förnäma damen övertalade postinspektören genom att trycka tre guldmynt i hans hand. Han gav dem då utvilade dragdjur och de kunde fortsätta hemresan. När de hade åkt en mil red Messala ikapp dem, och Gerontius, Melanias sekreterare, trodde ögonblickligen att han ville ha mer pengar. Gerontius höll på att tappa hakan när Messala utan ett ord gav honom mynten tillbaka och tvärvände. Sedan förstod han att denne blivit rädd att någon skulle anmäla honom för att ha tagit emot mutor. Så kunde det gå till när reglerna för *cursus publicus*, den romerska statsposten, i praktiken blivit så gott som upplösta. Det var inga svårigheter att muta sig fram långa sträckor. Ovanstående historia om Melania känner vi till från den levnadsbeskrivning om henne, som kom till när hon så småningom sedan hon skänkt sin enorma förmögenhet till kyrkan blivit helgonförklarad.

Vid denna tid tycks postinspektörer i allmänhet inte ha varit lika ängsliga som Messala. De uppmärksammas ofta i lagtexter på grund av utpressningar av olika slag. Meningen var annars att de skulle se till att folk inte använde posten utan lov eller fick förmåner de inte hade rätt till.

Genom en lag år 359 fick dessa inspektörer rätt till en solidus, ett guldmynt, per ekipage, troligen som en avgift för kontroll av tillstånd. Men oftast fick de mer genom att se mellan fingrarna med det ena och det andra.

Cursus publicus var hela kejsartiden igenom endast till för statliga ärenden. Det var imperiets förste kejsare, Augustus (reg. 27 f Kr – 14 e Kr), som började med den romerska statsposten. Förmodligen hade han inspirerats av den grekiske historieskrivaren Herodotos skildring från 400-talet av perserna och deras utmärkta postväsen.

»Det finns intet i hela världen som är snabbare än dessa sändebud. Perserna har nämligen funnit på följande sätt. Man säger nämligen, att lika många dagsresor som hela vägen tar, lika många hästar och män finns utposterade. För varje dagsresa finns en häst och en man utposterad. Dessa får inte hindras varken av snö eller regn, varken av

En sådan vagn reste kanske Melania i. Romersk relief i Maria Saal, Österrike.

Frimärke från Italienska Östafrika 1938, som avbildar den berömda statyn från Prima Porta av kejsar Augustus, cursus publicus grundare.

hetta eller mörker från att hastigast möjligt tillryggalägga den förelagda vägsträckan. Den förste ryttaren överlämnar budskapet åt den andre, denne åt den tredje, och så undan för undan, alldeles som hos hellenerna vid fackelfesten, som de firar till Hefaistos' ära. Denna ridande post kallas av perserna angareion.»

(Herodotos 8:e bok, övers. Claes Lindskog)

Före Augustus tid fanns det i Romarriket främst två sätt att skicka post på, med någon som reste eller med särskilda kurirer (slavar eller frigivna) som befordrade brev mot ersättning. Ett försök till organiserad post gjordes av Caesar (död 44 f Kr) under inbördeskriget (49–46). Militära ryttare placerades då ut på vissa avstånd och rapporterade sedan till varandra. Men det var ett tillfälligt arrangemang, anpassat till krigsförhållanden.

Augustus införde först ett system med löpare i ständig beredskap, på bestämda platser. Löparna sprang med andan i halsen med brevrullar mellan kejsaren och höga ämbetsmän, i ett slags stafettsystem. Detta ersattes senare av Augustus själv av ett system med stationer, bekostade av staten, där ridhästar, dragdjur och vagnar fanns. De användes främst av kejsarens kurirer, men även andra kunde resa i tjänsten.

För att få åka med *cursus publicus* var man tvungen att ha ett diplombrev, vilket fungerade som respass. På detta skulle finnas ett sigill som kejsaren själv hade stämplat med sin ring. I fredstider fick provinsguvernörerna ett visst antal sådana diplombrev från kejsaren. De skulle snåla mycket med dessa och vara oerhört kräsna med vem som fick. Det hände att också privatpersoner fick respass. Plinius den yngre (62–113) som de sista åren av sitt liv var guvernör över Bithynien och Pontus, en provins i Asien, gav ett till sin fru och skriver till kejsar Trajanus:

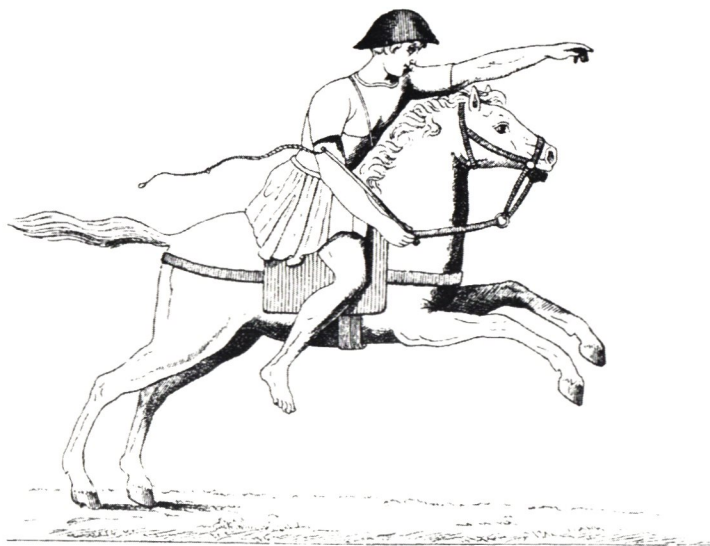
»Hitintills har jag, Herre, inte utfärdat respass till någon utom för sådana ärenden som gällde dig. Av en viss orsak har jag nu sett mig nödsakad att bryta mot denna av mig ständigt iakttagna regel. När min hustru fick underrättelse om sin farfars död och fortast möjligt ville fara till sin faster tyckte jag det skulle vara hårt att neka henne ett pass, då en sådan kärlekstjänst krävde snabbhet och jag visste att du skulle visa förståelse för ett underlättande av resan, som var föranledd av öm omtanke.»

(Plinius den yngres brev 10:e boken, övers. Axel Mattsson)

Naturligtvis behövde inte Plinius oro sig för att bli tillrättavisad av kejsaren. Denne, som var hans gode vän, svarade älskvärt att han gjort helt rätt.

Egentligen vet vi inte så mycket om hur *cursus publicus* var organiserad före 300-talet. Det är känt att poststationerna ett flertal gånger växlade mellan staten och myndigheterna i städerna runt om i riket.

Augustus andra system, det med kejsarliga stationer, togs bort före år 49. Därefter blev städerna skyldiga att ta hand om dessa stationer. Augustus första system, det med löpare, återkom vad vi vet bara en gång under hela kejsartiden. Det var när kejsar Nerva (reg 96–98) befriade från transportplikten de städer som låg innanför alperna (d v s i Italien). Sändebuden blev

Romersk kurir. Äldre teckning efter antik framställning i Dianatemplet i Rom.

då liksom i början av Augustus regering tvungna att springa till fots. Bara i särskilt brådskande fall fick en kurir skaffa skjuts, och då på kejsarens bekostnad. Till minne av reformen lät Nerva prägla ett mynt med en bild av två mulor i frihet. Bakom de rofullt betande djuren skymtar en övergiven kärra.

Men denna lättnad för de stackars djuren varade inte länge. Redan några år senare, i och med att kejsar Trajanus kom till makten, fick städerna återigen ta hand om postbefordringen, med allt vad den innebar. Näste kejsare, Hadrianus (reg 117–138), behövde göra sig populär och införde därför en reguljär kejsarlig post. Han inrättade även ett särskilt departement med en överpostmästare, på latin *praefectus vehiculorum*.

Möjligen var det Antoninus Pius (reg 138–161) som återgick till att låta städerna ta över ansvaret. Man vet att Septimius Severus (reg 193–211), troligen för att bli mer omtyckt, överförde förpliktelsen att hålla transportmedel från städerna till statskassan, under det att dessa under Alexander Severus (reg 222–235), åter tvingades att hålla med djur och vagnar.

På 300-talet bestod *cursus publicus* av två typer av befordran, *cursus clabularis* och *cursus velox*. Den förra var en långsam vagnspost som bara använde oxar. En vagn drogs vanligen av två par. Med *cursus clabularis* forslades huvudsakligen spannmålsskatten (som var viktig på 300-talet), men även vapen och annat till de kejsarliga trupperna samt timmer och sten till allmänna byggen. Högsta tillåtna last var 1500 pund (1 pund = ca 5 hg). Vid truppförflyttningar kördes soldaternas familjer med *cursus clabularis*. Det hände, men var ovanligt, att trupperna själva förflyttades på samma

Mynt som visar mulor i frihet, präglat av kejsar Nerva till minne av den reform som befriade Italiens städer från transportplikten. Kopia i Postmuseum.

Italienskt frimärke från 1976 som återger en relief på Trajanuskolonnen i Rom.

sätt. Biskopar och sändebud som inte hade så bråttom hänvisades till dessa långsamma oxvagnar.

Constantius II (reg 337–361) anklagades för att han utan hejd utfärdade tillstånd till horder av biskopar som besökte kyrkomöte efter kyrkomöte (de var vanliga på 300-talet). Anklagelsen framfördes inte bara av hedningar, vilkas omdöme kanske präglades av illvilja, utan också av kristna biskopar själva som då lägger skulden, inte på kejsaren utan på teologiska motståndare, vilka enligt deras uppfattning framkallat behovet av alla dessa kyrkomöten med den hårda belastning det innebar för postväsendet.

Cursus velox – expressposten – tillhandahöll ridhästar, packåsnor och packhästar, lätta tvåhjuliga vagnar dragna av tre mulor och fyrehjuliga vagnar även de dragna av mulor; åtta på sommaren och tio på vintern. Även för denna post var det stränga regler vad gällde vikten. En ryttare fick ta 30 pund, en tvåhjulig vagn 200 pund och en fyrehjulig vagn 1000 pund. Expressposten var främst för tjänstemän som reste i statliga ärenden, men användes också till att frakta guld, silver och annat dyrbart gods.

Vid alla huvudvägar fanns det större stationer, *mansiones*, med övernattningsrum. Mellan dessa låg det flera mindre stationer, *mutationes*, endast för byte av djur. Provinguvernören skulle låta bygga och underhålla stationerna, och det gjorde han genom att sätta folk i ofta hårt och alltid obetalt arbete. Varje station hade sina snickare (som främst reparerade vagnar), veterinärer och stalldrängar. Dessa var statsslavar. De fick inte lön, men mat och kläder. Djuren höll i högst fyra år på grund av den hårda behandling de fick. Därför var det nödvändigt att varje år ersätta 1/4 av djurbeståndet. Nya djur, liksom allt foder, fick man genom provinsskatten.

Cursus publicus var en omfattande och minst sagt kostsam organisation. Trots att det gick åt otroligt med djur, foder och arbetskraft, var det ändå svårt att klara alla beställningar av transporter. Man får det intrycket att *cursus publicus* på 300-talet mer och mer användes för ren personbeford-

Kejsarens kurir kommer vid tiden för Markus Aurelius (reg 161-180 e Kr) till staden Carnuntum i provinsen Noricum (motsvarar ungefär nuvarande Österrike). Ca hundra år gammal målning av Carl Tragau i Postmuseum i Wien.

ran. Det var svårt att upprätthålla reglerna. Det var ingen konst för privatpersoner av hög status att försäkra sig om tillstånd från eller genom inflytelserika vänner. Många gånger sålde de som hade rättigheter antingen själva tillståndet eller också lediga platser i vagnar till sitt förfogande, vilket var förbjudet vid straff av deportation eller dödsstraff.

Försök gjordes också flera gånger att skära ned statsposten. Kejsar Julianus t ex begränsade ca 360 starkt antalet respass och avskaffade dessutom *cursus velox* i provinsen Sardinien. Justinianus I, gift med den ökända Theodora, hade en finansminister, Johannes från Kappadokien, som de antika källorna målar i mycket mörka färger. Han var tydligen fullkomligt skrupelfri i sina metoder att skaffa fram pengar och helt likgiltig för den civila administrationens traditioner. På 530-talet skar han drastiskt ned *cursus publicus* i stora delar av det östromerska Asien utom längs huvudvägen från Konstantinopel till rikets östgräns. Posten där hade, enligt historieskrivaren Procopius, inte bara sörjt för snabb befordran utan även varit en välsignelse för jordägarna. De sålde nämligen spannmål till staten för att föda postens djur och slavar. När posten avskaffades blev de ruinerade. Kornåtgången måste med andra ord ha varit ofantlig.

Cursus publicus, som man tänkte sig den i slutet av 1800-talet. I bakgrunden en stationsbyggnad.

Därmed var det i stort sett slut med *cursus publicus*, som när det begav sig befordrade inte bara brev och folk utan även vid behov till och med björnar. Symmachus (död 402), den ledande förespråkaren för den hedniska religionen under en tid då kristendomen vann allt större segrar, skickade björnar med posten för att användas i spel till rombefolkningens förnöjelse, i samband med att hans son blev *praetor*, hög romersk tjänsteman.

Litteratur

A.H.M. Jones, *The later Roman Empire 284-602*, vol. I-III (1964)

O. Seeck, »Cursus publicus», i *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Band IV (1901)